

IZAZOVI U OBRAZOVANJU DECE IZ SOCIJALNO UGROŽENIH PORODICA U REPUBLICI SRBIJI

CHALLENGES IN EDUCATION OF CHILDREN FROM SOCIALLY DISADVANTAGED FAMILIES IN SERBIA

Violeta Petkovic, dr
Pedagoški zavod Vojvodine
Novi Sad

REZIME

U radu je prikazan značaj investiranja u školovanje dece koja potiču iz socijalno ugroženih porodica u Republici Srbiji. Razmatrani su glavni uzroci, sagledane su posledice i date preporuka za njihovo unapređenje. Realnost ukazuje na vidljivost brojnih problema prilikom uključivanja dece u redovan sistem školovanja: niska obrazovna postignuća, socijalna i kulturna isključenost, slab uspeh na kvalifikacionim ispitima prerano napuštanje škola i sl. Ključni oslonci za rešavanje ovog problema u mnogome zavise od trenutnog društvenog i ekonomskog statusa Republike Srbije, ali i propisanih i usklađenih mera svih društvenih aktera zainteresovanih za uspešno obrazovanje dece iz socijalno ugroženih porodica.

Ključne reci: obrazovanje dece, socijalno ugrožene porodice, mogućnosti za obrazovanje

SUMMARY

The paper describes the importance of investing in the education of children who come from disadvantaged families in the Republic of Serbia. Considered are the main causes, consequences were analyzed and recommendations for their improvement. The reality indicates the visibility of the numerous problems when involvement of children into the mainstream school system: low educational attainment, social and cultural exclusion, poor success in entrance exams early school leaving etc. The key supports for solving this problem largely depend on the current social and economic status of the Republic of Serbia, but also prescribed and harmonized measure of all social actors interested in successful education of children from socially disadvantaged families.

Keywords: education of children, socially vulnerable families, opportunities for education

1. UVOD

U Republici Srbiji osnovno obrazovanje je obavezno od 1951. godine. Bez obzira na obavezujući faktor, podaci govore da više od jedne trećine stanovništva Republike Srbije koje je starije od 15 godina ima samo osnovno obrazovanje ili ni završenu osnovnu skolu [9]. Analize pokazuju da 2010. godine 9,2% stanovništva Republike Srbije, ili približno 669.000 stanovnika je živelo ispod granice apsolutnog siromaštva sa mesečnom potrošnjom manjom od 8.544 dinara po potrošačkoj jedinici. Određeni broj dece koja potiču iz socijalno ugroženih porodica treba posmatrati u kontekstu siromaštva i kulturne različitosti, ali i svih drugih specifičnosti i teškoća u kojima odrastaju. Poseban problem postoji u višečlanim

domaćinstvima, gde postoji malo sredstava za školovanje i gde su najveći izgledi da se uskrati određenom broju dece ili osobama ženskog pola [4]. Nezaobilazni faktor spoticanja je i postojanje jezičkih barijera koje se manifestuju kroz pisane i verbalne interakcije dece u školskom ambijentu. Navedeni problem može se analizirati kao posledica negativnog demografskog trenda u Republici Srbiji; visoke stope nezaposlenosti, nedovoljne sistemske podrške siromašnim porodicama za školovanje dece, ali i institucionalne neusklađenosti svih aktera neophodnih za neometano školovanje dece iz socijalno ugroženih porodica.

2. ZNAČAJ INSTITUCIONALNE PODRŠKE ZA OBRAZOVANJE DECE IZ SOCIJALNO UGROŽENIH PORODICA

Obrazovanje i vaspitanje ima za cilj obezbeđivanje mogućnosti za razvoj pojedinca, bez obzira na pol, životno doba, socijalno, kulturno poreklo, nacionalnu ili versku pripadnost. Obrazovni sistem je jedan od ključnih sistema za upoznavanje sve dece sa njihovim pravima i obavezama, o podizanju svesti o važnosti poštovanja prava dece, što je ujedno jedna od sistemskih mera za ostvarivanje prava deteta definisanom Konvencijom o pravima deteta (1989).

Siromaštvo u Republici Srbiji je najprisutnije među osobama bez obrazovanja, ili sa niskim nivom obrazovanja. U Republici Srbiji trenutno postoji oko 100.000 dece koja nisu u sistemu obrazovanja i kao takvi nisu korisnici nikakvog vida podrške ili pomoći. Sagledano po nivoima vaspitno-obrazovnog sistema: 10% dece nije obuhvaćeno obavezanim pripremnim predškolskim obrazovanjem i vaspitanjem, 4% dece nije obuhvaćeno osnovnom školom, 8% dece nikada ne završi osnovnu školu, dok 15% dece srednjoškolskog uzrasta ne pohađa nijednu srednju školu [6]. Glavna specifičnost uključivanja u sistem školovanja dece koja potiču iz socijalno ugroženih porodica je u njihovoj vidljivoj početnoj nejednakosti za sticanje znanja i veština. U borbi za rešavanje ovog značajnog problema dece i mladih direktno i indirektno participiraju pregršt institucija u Republici Srbiji koje se bave obrazovnom i socijalnom politikom: Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja, lokalni sekretarijati koji se bave poslovima obrazovanja i vaspitanja, Ministarstvo rada, zapošljavanja i socijalne politike, Centri za socijalni rad, Republički i pokrajinski zavodi za socijalnu zaštitu, Interresorne komisija za procenu potreba za dodatnim obrazovnim, zdravstvenim i socijalnim podrškom detetu ili učeniku, Republički zavod za statistiku, Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva. Uprkos tako velikom broju zainteresovanih institucija, realnost ukazuje na probleme i teškoće prilikom uključivanja dece iz socijalno ugroženih porodica u redovan sistem školovanja. Škole u svojim izveštajima prikazuju niska obrazovna postignuća te dece, njihovu socijalnu i kulturnu isključenost, slab uspeh na kvalifikacionim ispitima, prerano napuštanje škola i sl. Izuzimajući materijalne, ekonomske, zdravstvene i socijalne okolnosti porodica, deca se susreću i sa nedostatkom organizovanog prevoza, besplatnog obroka u školama, nedovoljnih sredstava za učenje i sl.

Od pet glavnih ciljeva Evropske unije formulisane kroz Ciljeve strategije Evrope 2020. godine dva cilja se odnose direktno na problem koji se tiče dece: smanjenja broja Evropljana koji žive ispod nacionalne granice siromaštva za 25% u oblasti obrazovanja i smanjenja udela lica koja prevremeno napuštaju školovanje sa 15% na 10%[1]. Dešava se da deca sa razvijenim potencijalima, najviše zbog porodičnih okolnosti, odabiraju trogodišnje ili četvorogodišnje stručne škole kako bi se što pre uključila u sistem tržišta rada. Praksa pokazuje da značajan broj dece i mladih iz socijalno-ugroženih porodica su prinuđeni da odustanu od školovanja i time ne steknu ni diplomu o završenoj osnovnoj školi. Razmatrajući obrazovna postignuća dece uviđa se da od školskog etosa zavisi kako će se osmisлити mehanizmi za otklanjanje „uskih grla“ u vaspitno-obrazovnom procesu. Najviše su vidljive prepreke u napredovanju dece iz redovnog u predmetni sistem koji upravo ukazuju na ključni

problem i potrebu za dodatnom podrškom škole za ublažavanje posledica po decu. Ako govorimo o srednjoškolskom novom obrazovanju, značajno je spomenuti namenjene stipendije i kredite koje čine 10% od ukupno namenjenih stipendija za decu koja su iz socijalno ugroženih porodica. O postojanju uticaja materijalnog bogatstva na uspeh učenik utvrdio je Radivojević [7]. Dobijeni optimistički podatak se ne može generalizovati na teritoriju čitave Republike Srbije, iz razloga što je anketiranje izvršeno na teritoriji Autonomne Pokrajine Vojvodine. Analizom je utvrđeno da između stepena materijalnog bogatstva i uspeha učenika ne postoji očekivana pozitivna korelacija, već da se može govoriti o obrnutoj korelaciji. Deca iz porodica na nižim primanjima u prvom razredu srednje škole pokazuju znatno bolje rezultate od dece iz materijalno bogatijih porodica.

3. MOGUĆNOSTI ZA REALIZACIJU POSTOJEĆIH PROGRAMA I MERA ZA PUNU OBRAZOVNU PODRŠKU DECI

Preporučene mere namenjene podršci dece u Republici Srbiji grupisane su u tri kategorije: jačanja osnovne-materijalne podrške namenjene deci iz osetljivih i siromašnih grupa (program dečijeg dodatka, obezbeđivanje ishrane i odeće, besplatni udžbenici, stipendiranje, letovanja, izleti, eskurzije i mentorstvo), mere unapređenja obrazovne podrške deci (rano uključivanje u predškolsko vaspitanje i obrazovanje, modernizacija dopunske nastave, stavljanje biblioteka u funkcije podrške za učenje i školski projekti) i unapređenje aktivne inkluzije i terenskih usluga podrške (osnaživanje institucionalne saradnje institucija: škola, Centra za socijalni rad, interresioernih komisija, opštinskih službi i sl.)[1]. U cilju poboljšanja kvaliteta obrazovanja sve dece u Republici Srbiji grupisane su mere kroz različite strateške i zakonske okvire. Škole pronalaze mehanizme za obrazovanje sve dece kako bi im se omogućile šanse za bolju budućnost, bez obzira na njihove početne pozicije. Prepreke u postignućima postoje i u stimulativnim i u nestimulativnim porodicama. U najvećoj meri, od kvaliteta nivoa obrazovnog sistema Republike Srbije zavisi stepen obrazovnih postignuća dece (*Tabela 1*).

Tabela broj 1 Prepreke u postignućima dece. Izvor [7]

Potencijalne barijere	Trenutni status
Nastavničke kompetencije	Potrebno je više obuka
Udžbenici i školska oprema	Besplatno je samo u nižim razredima
Biblioteka i IK u školi	Zastarelost i nemogućnost pristupa
Roditeljska podrška	Niko nije nadležan za ovu oblast
Nastava koja motiviše	Zavisi od motivacije nastavnika
Individualizacija	Radi se kroz inkluzivnu nastavu
Formativno ocenjivanje	Postoji samo u osnovnim školama
Dopunska nastava	Ne postoji pravilnici koji bi definisali i postoje samo u osnovnim školama
Vannastavne aktivnosti	Nedovoljan izbor
Osiguranje kvaliteta	Realizuje se, ali potrebni su dodatni indikatori

Najznačajnije mere za podsticaj dece i njihovih porodica u obrazovanju odnose se na politiku obaveznog predškolskog vaspitanja i obrazovanja godinu dana pre polaska u osnovnu školu, povećanog obuhvata dece sistemom predškolskog vaspitanja i obrazovanja, besplatnog predškolskog vaspitanja i obrazovanja za decu uzrasta od 4 godine, inkluzivnog obrazovanja i integracije Roma, uvođenja Individualnog obrazovnog plana, promene politike ocenjivanja, mogućnosti učenja romskog jezika ili jezika nacionalne manjine, uključivanje pedagoških asistenata, obuke nastavnika za inkluzivno obrazovanje, formirane mreže stručnjaka za podršku inkluzivnom obrazovanju, politika besplatnih udžbenika za učenike od 1 – 4. razreda

osnovnih škola, besplatne ishrana i prevoza, prevencije osipanja dece iz školskog sistema, besplatne vannastavne i sportske aktivnosti i sl.[4]. Nadalje, na polju socijalne zaštite definisane su dodatne mere za neometano vaspitanje i obrazovanje koje sprovode Centri i Zavodi za socijalni rad kroz neposrednu ili posrednu podršku deci.

4. PREPORUKE

Bitno je imati u vidu značaj postavljanja obrazovanja kao nacionalnog prioriteta i koherentnog nastupa celog sistema u pružanju podrške siromašnoj deci u obrazovanju. Pored podizanja kvaliteta znanja, umenja i kompetencija, jedan od glavnih izazova osnovnog obrazovanja i vaspitanja u Republici Srbiji je upravo povećanje obuhvata dece i smanjenje njihovog osipanja iz osnovnih škola. Strategijom razvoja obrazovanja u Republici Srbiji do 2020. godine [8] propisane su afirmativne mere za potpuniji obuhvat dece u osnovnim školama:

- Povećanje obuhvata dece od 3. godine kvalitetnim programima predškolskog vaspitanja i obrazovanja, uz poseban obuhvat dece iz osetljivih kategorija kojima je priprema za školu najpotrebnija;
- Aktivno praćenje upisa učenika prelaska u 5. razred;
- Donošenje konkretnih politika, mera i akcija za dugoročno smenjivanje osipanja dece iz osnovnih škola;
- Uvažavanje pedagoških, kulturnih i šire društvenih razloga koji će garantovati pravo na obrazovanje svih kategorija stanovništva;
- Praćenje i izveštavanje o stanju u obrazovanju na selu i u osetljivim kategorijama stanovništva (obuhvat, osipanje, završavanje škole i kvalitet obrazovanja).

Obezbeđivanju podrške deci iz siromašnih porodica, na lokalnom nivou je obaveza lokalnih uprava i škola. U Školskim razvojnim planovima, instrumentima koji direktno definišu realizaciju konkretnih mera na školskom nivou definisani su različiti koraci za njihovu realizaciju. Obzirom na to, da škole nemaju potreban nivo autonomije i finansijskih sredstava, kao takva uloga škole ne može da bude ostvarena bez dodatne tehničke i finansijske podrške i kontinuiranog praćenja i monitoringa [7].

5. ZAKLJUČAK

Deca koja potiču iz socijalno ugroženih porodica svakodnevno se suočavaju sa posledicama materijalne, socijalne i kulturne uskraćenosti. Reflektujući promene u porodici i društvu, njihovim ponašanjem mogu se doneti pretpostavke o eventualnim promenama koje postoje u njihovim životima [5]. Efekti su veći kada programi počnu što ranije i to za decu koja su najviše ugrožena, koja su iz najsiromašnijih porodica i ako se tretiraju svi aspekte bitni za rast i razvoj deteta [1]. Analizom propisa značajnih za podršku deci zapaža se pregršt donešenih institucionalnih i zakonskih okvira usmerenih na unapređenje njihovog obrazovanja, ali u praksi se pokazuje institucionalna neusklađenost. Još jedan od značajnih razloga ne funkcionalnosti sistema su izvori finansiranja programa i mera. Naime, iz republičkog budžeta finansira samo jedna trećina mera dok preostali iznos pada na teret lokalnih uprava ili domaćih i međunarodnih projekata. Rešenje datog problema jedino se vidi u objedinjenom delovanju značajnih aktera potrebnih za punu podršku deci iz socijalno ugroženih porodica kako bi se uticalo na stvaranje sigurne investicije neophodne za izlazak iz daljeg vrtloga siromaštva.

6. LITERATURA

- [1] Analiza uticaja politika-pružanje dodatne podrške učenicima iz osetljivih grupa u preduniverzitetskom obrazovanju, www.unicef.rs
- [2] Baucal A., Stojanović, J.: Indikatori jednake dostupnosti kvalitetnog obrazovanja za Rome, Beograd, 2010
- [3] Vučković-Šahić, N., Savić I., Cicvarić R. i sar.: Indikator ostvarenosti prava deteta u obrazovanju (Indeks), Užice, 2013
- [4] Fild, M., Kučera, M., Pont B.: Politike obrazovanja i obuke: Nema više neuspešnih: deset koraka do jednakopravnosti u obrazovanju, Beograd, 2010
- [5] Jovanović, V., Petrović, D., Milovojević, Z., Jeremić, J., Lažetić P.: Obrazovna inkluzija dece romske nacionalnosti-Izveštaj o sprovedenom monitoringu u osnovno školskom obrazovanju, Beograd, 2013
- [6] Lazić, S.: Stanje dečijih prava u Vojvodini uz ugla zaštitnika građana, Krugovi detinjstva, ISSN 2334-7732, No 1-2, 2014, pp. 41-54
- [7] Podrška obrazovanju dece iz siromašnih porodica, www.unicef.rs
- [8] Rađivijević, R: Obrazovni uspeh učenika u srednjim školama Vojvodine-sociokulturni aspekti, Novi Sad, 2012
- [9] Strategija razvoja obrazovanja u Republici Srbiji do 2020. godine, www.mpn.gov.rs
- [10] Trikić, Z. (ur.): Počni od početka: početak je važan: roditelji, profesionalci i lokalna zajednica-zajedničke akcije za dobrobit dece, Beograd, 2010

